

EIMUNTAS NEKROŠIUS

Reżyser. Urodził się w 1952 roku w małej miejscowości Pažobris na Żmudzi, w ówczesnej Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (części ZSRR). Wychowywał się na wsi, a do szkoły poszedł w pobliskim miasteczku Šilalė. Chciał studiować inżynierię w Wilnie, ale dostał się dość przypadkowo na reżyserię telewizyjną. Po roku studiów wyjechał do Moskwy, gdzie w 1978 roku ukończył Wydział Reżyserii w Państwowym Instytucie Sztuki Teatralnej (obecnie Rosyjska Akademia Sztuki Teatralnej, GITIS) w klasie Andrieja Gonczarowa. Debiutował po powrocie na Litwę w wileńskim Państwowym Teatrze Młodzieżowym inscenizacją sztuki Shelagh Delaney *Smak miodu* (1977). Przez rok był na etacie w Kowieńskim Teatrze Dramatycznym, gdzie zrealizował m.in. *Duokiškio baladės Šaltenisa* (1978). Uwagę krytyków zwrócił kilka lat później głośnymi przedstawieniami *Kwadrat wg Zeka* (1980), *Pirosmani, Pirosmani* wg Korostyliewa (1981), *Miłość i śmierć w Weronie* wg Antelisa i Gedy (1982), *Dzień dłuższy niż stulecie* wg Ajtmatowa (1983). Były to głównie adaptacje prozy, spektakle o prostej poetyce, skromne, odwołujące się do relacji człowieka z naturą. Jak mówił: „Wolę surowy prymitywny teatr, bo w nas, Litwinach, tkwi mnóstwo prymitywu. Nie jesteśmy Francuzami ani Anglikami – nasza narodowa biografia jest inna. Dopiero co zeszedliśmy z kartofliska. W sztuce nie można wyrzec się własnej natury”.

Litewscy krytycy szybko obwołali Nekrošiusa najciekawszym młodym reżyserem, a dyrektorzy radzieckich teatrów zachęcali go do realizacji spektakli w Moskwie i Petersburgu. Tymczasem on zadomowił się w wileńskim Teatrze Młodzieżowym, przeżywającym wówczas jeden ze swoich najświetniejszych okresów. W 1980 roku został dyrektorem tej sceny i prowadził ją przez ponad dziesięć lat. Nie mieszał się w politykę, co pozwoliło Teatrowi uciec od kompromisów na rzecz systemu. Jeszcze w 1998 roku Nekrošius mówił, że polityka go nie zajmuje: „Interesuję się oczywiście tym, co się dzieje, także na świecie. Ale polityka jest brudna. Politycy nam w niczym nie pomagają. Przymilają się, kiedy jesteśmy im potrzebni, na przykład do głosowania, a potem o nas zapominają”. Teatr Młodzieżowy za dyrekcji Nekrošiusa stał się centrum życia artystycznego i intelektualnego Wilna, miejscem gorących dyskusji, w których brały udział również osoby spoza środowiska teatralnego.

W 1987 roku (po przyjętym entuzjastycznie w Moskwie *Wujaszku Wani* Czechowa) Nekrošius otrzymał Nagrodę Państwową ZSRR i wydawał się być u szczytu swojej kariery artystycznej. Po bilety na jego przedstawienia kolejki ustawiały się kilka dni wcześniej. A jednak w latach 1986–1991 nie zrealizował żadnego spektaklu. Zaczął cztery przedstawienia, ale żadnego nie ukończył. „Po co mam kończyć spektakl na cztery plus” – mówił. W 1991 roku odszedł z Teatru Młodzieżowego. Jego niemoc twórczą jedni tłumaczyli obowiązkami dyrektorskimi i zaangażowaniem w opiekę reżyserską nad młodszymi twórcami, inni – chorobą, jeszcze inni – niemożnością dopasowania się do zmian w języku teatralnym w czasach pieriestrojki.

Gdy po pięciu latach Nekrošius wrócił na scenę, jego język teatralny uległ zmianie. O ile w latach osiemdziesiątych reżyser wystawiał głównie adaptacje prozy, w latach dziewięćdziesiątych skupił się na dramacie, prostota metafory ustąpiła miejsca inscenizacyjnemu skomplikowaniu. Wtedy powstają słynne spektakle *Mozart i Salieri*, *Don Juan*, *Dżuma* wg Puszkina (1994), *Trzy siostry* Czechowa (1995), *Hamlet* Shakespeare’a (1997), które stanowią kanon twórczości litewskiego reżysera. To one wprowadziły go na główne sceny europejskie. Nekrošius szukał w dramatach „stroju, tonacji spektaklu”, pierwiastków malarskich i muzycznych, a następnie budował złożone skojarzenia. Brały się one z absolutnej wierności autorom: Nekrošius wyprowadzał symbole i metafory z dokładnej lektury tekstów. Mówi jednak, że nie ma w tworzeniu spektaklu żadnej metody: „Przystępując do pracy, widzę przed sobą białą kartkę. Każdym spektaklem zapisuję ją na nowo”. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych podkreślał jednak, że literatura zawsze była dla niego punktem odniesienia.

W 1992 roku Eimuntas Nekrošius objął dyrekcję powołanego właśnie Międzynarodowego Litewskiego Festiwalu Teatrów LIFE. Pełnił tę funkcję do 1998 roku, kiedy utworzył własny zespół – Meno Fortas, z którym pracuje do dziś. Pierwszym spektaklem granym pod szyldem Meno Fortas był *Hamlet* Shakespeare’a (1997). Była to pierwsza z wielkich inscenizacji szekspirowskich Nekrošiusa. Dwa lata później, w 1999 roku, powstał *Makbet*, a w 2000 roku *Otello*. Mimo że te przedstawienia nastąpiły po sobie, w opinii reżysera nie tworzyły trylogii. Wszystkie trzy charakteryzował jednak podobny sposób interpretowania Shakespeare’a. Jak pisał Łukasz Drewniak: „Reżyser ucieleśnia, materializuje literackie metafory Szekspira, przemieniając poezję w kombinację działań aktorskich i gry z rekwizytem, rozpisuje je na długie sekwencje niemych etiud. Równowagę dla symbolicznych gestów i obrazów tworzą winkrustowane w tkanekę dramatu sceny ze zwykłego życia – prozaiczne, chłopskie, toporne. Nekrošius barbaryzuje Szekspira: Fortunę, Historię i konflikt charakterów, determinujące ludzkie wybory, zamienia na siły natury. Szuka dla postaci zachowań

rudymenarnych, otacza prymitywną scenerią, wystrzając jednocześnie sytuacje. Każde doświadczenie, jakie dane jest bohaterowi, jest tutaj doświadczeniem granicznym”.

Na przełomie XX i XXI wieku twórczość Shakespeare’a i Czechowa stała się dla Nekrošiusa głównym punktem odniesienia. W 2000 roku reżyser inscenizuje *Mewę* (w ramach międzynarodowego programu École des Maîtres na Biennale w Wenecji), dwa lata później *Iwanowa* w Teatro Argentina w Rzymie, a trzy lata później *Wiśniowy sad* w Fundacji Stanisławskiego w Moskwie. Po raz pierwszy podejmuje też pracę w operze: w 2002 roku we Florencji odbywa się premiera *Makbeta* Verdiego w jego inscenizacji.

Szekspirowskie przedstawienia Nekrošiusa z przełomu wieków wskazały na nowe możliwości podejścia do tekstu. Stały się dla litewskiego teatru punktem odniesienia. Do dzisiaj reżyserzy, sięgając po utwory Shakespeare’a, podejmują dialog z tamtymi inscenizacjami. Reżyser ma w litewskim teatrze pozycję nieporównywalną z nikim innym. Jego spektakli wciąż się wyczekuje. Są wydarzeniami. Tym bardziej że duża ich część ma swoje premiery poza granicami Litwy. Meno Fortas nie posiada własnego budynku teatralnego, a swoje przedstawienia realizuje w koprodukcji z innymi europejskimi teatrami i festiwalami. Nekrošius pracuje w Austrii, we Włoszech, Izraelu, Rosji, Norwegii, Szwajcarii, Argentynie, Meksyku i w Stanach Zjednoczonych, reżyserował m.in. w La Scali w Mediolanie, w Teatro Argentina w Rzymie, Teatro Massimo w Palermo, Teatro Storchi w Modenie, Teatrze Wielkim – Operze Narodowej w Warszawie, w Teatrze Bolszoi i Teatrze Narodów w Moskwie. Na Litwie współpracuje z Narodowym Teatrem Dramatycznym w Wilnie, gdzie wystawił *Boską komedię* w 2002 roku i *Raj* w roku 2013 (oba wg Dantego) oraz z Litewskim Narodowym Teatrem Opery i Baletu, w którym wyreżyserował *Walkirię* Wagnera (2007) i *Otella* Verdiego (2011). Innymi głośnymi inscenizacjami Nekrošiusa w ostatnich latach były m.in. *Pieśń nad pieśniami* wg Starego Testamentu (2004), *Faust* Goethego (2006), *Anna Karenina* wg Tołstoja (2008), *Idiota* Dostojewskiego (2009) czy *Faust* Gounoda (2010).

Eimuntas Nekrošius otrzymał wiele międzynarodowych wyróżnień i nagród, m.in. Litewskiego Związku Teatralnego dla najlepszego reżysera (1994), nagrodę w dziedzinie sztuki od Międzynarodowego Zgromadzenia Bałtyckiego (1994), nagrodę „Nowe Rzeczywistości Teatralne” przyznawaną pod auspicjami Komisji Europejskiej (1994), nagrodę UBU od Włoskiego Stowarzyszenia Krytyków za najlepsze zagraniczne przedstawienie prezentowane we Włoszech (2006, 2007), „Złotą Maskę” za najlepsze zagraniczne przedstawienie prezentowane w Rosji (1997, 1999, 2004), litewską narodową nagrodę w dziedzinie kultury i sztuki (1997), nagrodę Międzynarodowego Funduszu im. Stanisławskiego w Moskwie (2001), Wielki Krzyż za Zasługi dla Litwy (2003), Narodową Nagrodę Rozwoju Kulturalnego (2008). W 2009 roku otrzymał litewski Złoty Krzyż za inscenizację *Idioty* Dostojewskiego.

NEKROŠIUS W POLSCE

W Polsce Nekrošius jest artystą dobrze znanym. Po raz pierwszy pojawił się tu w 1986 roku. Teatr Młodzieżowy prezentował wówczas w Poznaniu, Krakowie i Warszawie przedstawienia *Pirosmani*, *Pirosmani*, *Wujaszka Wanię*, *Precz kostucho na zawsze precz*. W latach dziewięćdziesiątych Nekrošius regularnie pojawiał się na toruńskim festiwalu Kontakt. Tam można było obejrzeć jego *Kwadrat*, *Mozart i Salieri*, *Trzy siostry*, *Hamleta*, *Makbeta* i *Otella*. Następnie reżyser był gościem takich festiwali, jak Nowa Klasyka Europy w Łodzi, Konfrontacje Teatralne w Lublinie, Festiwal Sztuki Reżyserskiej „Interpretacje” w Katowicach, Bydgoski Festiwal Operowy. W 1997 roku Nekrošius otrzymał Nagrodę im. Konrada Swinarskiego przyznawaną przez pismo „Teatr”, jako jedyny do dziś zagraniczny reżyser w historii tego wyróżnienia. W 2013 roku na polskiej scenie, w Teatrze Wielkim – Operze Narodowej przygotował operę Pawła Szymańskiego *Qudsja Zaher*.

O swoich planach na przyszłość tak mówił w 1998 roku w Warszawie:

„Nie mam żadnych planów. Właściwie nigdy niczego nie planuję, nie wiem, co będę robił w przyszłości. (...) Najbardziej kusi mnie Mickiewicz. Mamy bardzo dobry przekład *Dziadów* na litewski, jego autorem jest poeta Marcinkevičius. Są też inne przekłady, ale Marcinkevičius sam pisze bardzo «miętko», Mickiewicza w jego tłumaczeniu dobrze czyta się na głos. Bardzo chciałbym zrobić *Dziady*, choć boję się, że tego nie udźwignę. Ale wierzę, że kiedyś je zrobię”.

Źródła:

- Łukasz Drewniak, *Eimuntas Nekrošius. udręka, sanktuarium*, „Dialog” 1998 nr 8.
- Łukasz Drewniak, *Strażnicy*, „Didaskalia” 2001 nr 43/44.
- *Chciałbym zrobić „Dziady”*. *Eimuntas Nekrošius w redakcji „Teatru”*, „Teatr” 1998 nr 4.